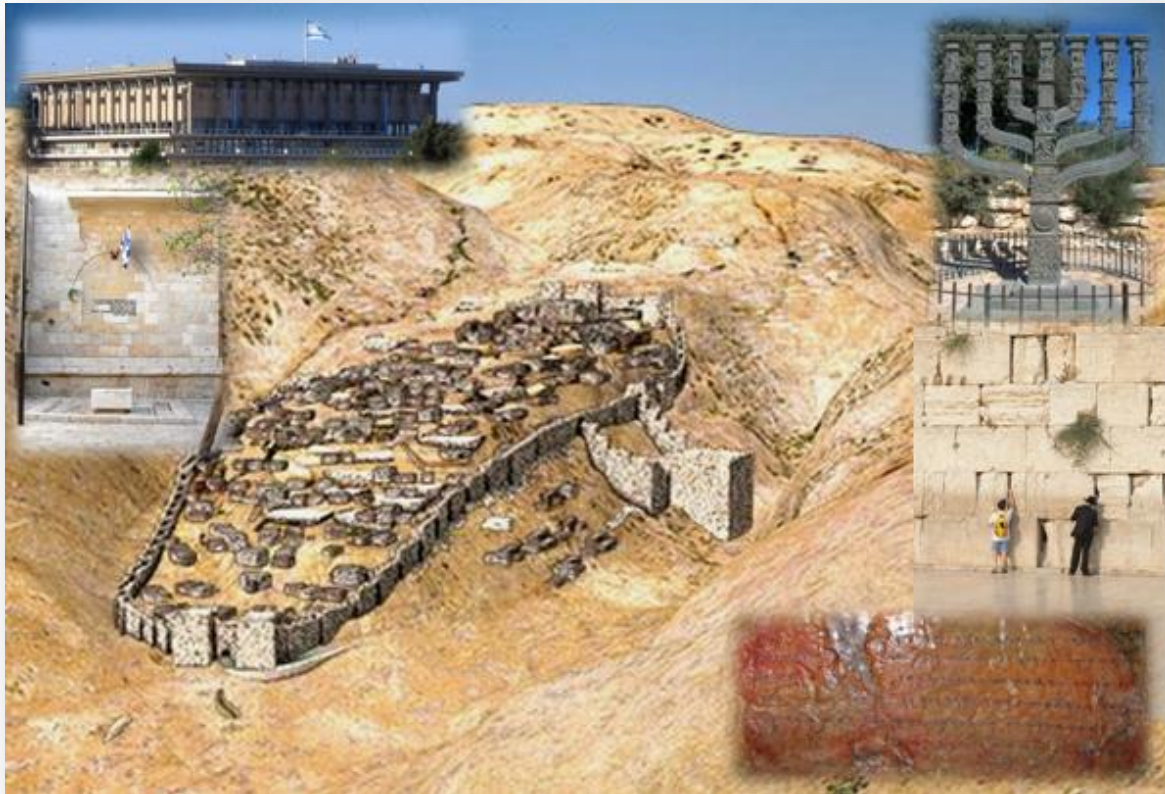

מדינת ישראל
משרד החינוך
מינהל חברה ונוער
אגף של"ח וידיעת הארץ

ירושלים – בירת הנצח

מעיר דוד דרך הרובע היהודי למשכן הכנסת

"אם לארץ נשמה – הרי ירושלים נשמתה של ארץ ישראל"
דוד בן גוריון

היש"מ מותאם לסדנת "ירושלים בירת ישראל"

מאת: שי קיל

עריכה: רונית בין

עריכה לשונית: אפרת חבה

תשע"ו, 2016

רח' הנביאים 30, בניין ארלדן, ירושלים, 91911, טל': 02-5603190/1, פקס': 02-5602054

אגף של"ח וידה"א – inbalba@education.gov

קובץ זה מכיל קישורים גם לאתרים חיצוניים שאינם אתרי משרד החינוך.
תוכן אתרים אלו, לרבות הפרסומות הכלולות בו, הינו באחריות בעלי האתרים ואינו באחריות משרד החינוך.

ירושלים – בירת הנצח

מעיר דוד דרך הרובע היהודי למשכן הכנסת*

”אם לארץ נשמה – הרי ירושלים נשמתה של ארץ ישראל”

דוד בן גוריון

ירושלים היא בירת ישראל זה שלושת אלפים שנה – מאז הקים דוד המלך את ביתו בה וייסד בה מרכז מדיני ורוחני. בנו, שלמה המלך, ייסד בה את בית המקדש וקיבע בכך את מעמדה מאז ועד היום. האמונה בנצחיותה של ירושלים והתקווה של העם היהודי לחדש את מעמדה הביאו להיותה עיר גדולה ותוססת, קריה נאמנה, שבה מצויים מוסדות החוק והשלטון – שהם יסודותיה הדמוקרטיים של המדינה.

ירושלים היא מקום מפגש ומוקד דתי חשוב לבני שלוש הדתות: יהודים, נוצרים, ומוסלמים, ותיירים רבים מכל רחבי העולם מגיעים לירושלים מדי שנה בשנה כדי לבקר במקומות הקדושים. מסלול היש”מ – העובר בעיר דוד, בכותל, ברובע היהודי, בשכונות שמחוץ לחומות ובמשכן הכנסת – מאגד את אתריה השונים לציר זמן המשקף את משמעותה של ירושלים כבירת הנצח של העם היהודי. עם זאת, לאורך המסלול, נתוודע גם לרב-גוניות האוכלוסייה והמבנים בעיר, הנובעת מהיותה **מקודשת לשלוש הדתות**.

מסלול היש”מ מתחיל בתצפית מגג בית הצופה, שממנו נשקף נוף ייחודי של הרי ירושלים המקיפים את השלוחה הקדומה של ער דוד. נוף זה תואם את מילות הפסוק **”ירושלם הָרִים סָבִיב לָהּ” (תהלים קכה, ב)**. כמו כן, נוכל להבחין בסבך הבינוני במרחב, הכולל בינוי קדום, עתיק וחדש. מגג הצופה, נרד לעבר פיר וורן דרך ארמון דוד והחומה היבוסית, ניחשף לגילויים הארכאולוגיים המשמעותיים שבאתר זה ונתמקד בסיבות לבחירתו של דוד המלך בירושלים לעיר בירה. נלך לאורך נקבת השילוח, המזרימה את מי מעיין הגיחון אל תוך עיר דוד, וננסה להבין את הפלא הזה, שהציל את ירושלים בעת ההיא, ואת משמעותה של כתובת השילוח לתולדות העם.

מעיר דוד, נמשיך במעלה תעלת הניקוז עד לחפירות חניון גבעתי. החפירות באתר זה חושפות **בגיא הטירופיון** את שכבות החיים של העיר מאז ימי הביניים והתקופות העתיקות. ניכנס דרך שער האשפות לעיר העתיקה – לכותל המערבי, לרובע היהודי ולאתריו – נעמוד על המשמעויות של היות ירושלים בירת הנצח של העם היהודי לבסיס הרעיוני של התנועה הציונית ושל השיבה לציון. נצא דרך שער ציון אל גן בוני ירושלים, שממנו מראן המרהיב של משכנות שאננים ושל ימין משה – השכונות הראשונות שנבנו מחוץ לחומה ביוזמת משה מונטיפיורי. המסלול יסתיים במשכן הכנסת, לצד מנורת הכנסת.

* זהו מערך יש”מ אחד מתוך שניים. יש”מ זה מתמקד בעיר דוד, ברובע היהודי ובחלק המערבי של העיר שמחוץ לחומת העיר העתיקה – כולל משכן הכנסת והמנורה. היש”מ השני, **”ירושלים מאז ועד היום, הסיפור שאינו נגמר”** מתמקד בירושלים הקדומה ובראשית ימיה כעיר בירה.

חבל ארץ: הרי ירושלים.

משך זמן היש"מ: כ-7 שעות (ללא הנסיעה).

אורך המסלול: כ-5 ק"מ.

מפה: מפה עירונית ירושלים.

נקודת התחלה: נ"צ 222400/631256, רשת חדשה, מרכז מבקרים עיר דוד.

נקודת סיום: סיום המסלול הרגלי – נ"צ 221191/630877, רשת חדשה, גן בוני ירושלים (בין שער ציון לשער יפו, מחוץ לחומה). סיום המסלול – משכן הכנסת והמנורה, רחוב רוטשילד, נ"צ 219513/631739.

עונה מומלצת: כל השנה, כניסה לנקבה הרטובה מומלצת בסתיו, בסוף האביב ובקיץ.

מגבלות: הכניסה לפיר וורן מחייבת הזמנה מראש.

לא מומלץ להלך בנקבת השילוח בחורף כי המים בה קרים. לחילופין, יש אפשרות להליכה

באמה הכנענית היבשה.

דגשי בטיחות: חציית כבישים רק במעברי חציה.

משנה זהירות בכביש המוביל משער האשפות לעיר דוד הנמצא בשיפוץ.

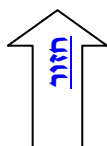
דרגת קושי: קל עד בינוני, ברובו אינו בר-נגישות.

ציוד נדרש: בגדים להחלפה, נעליים להליכה במים, פנס.

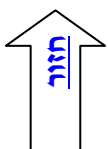
אתרים בתשלום: עיר דוד (לכל פעילות נבחרת באתר מחיר נפרד), פיר וורן – מחיר כניסה לשמורת

טבע ולגן לאומי.

1. [תיאור מסלול](#)
2. [מפות היש"מ](#)
3. [תיאור האתרים שבמסלול](#)
4. תנ"ך
[שמואל ב, ה, ו-י](#)
[מלכים ב, כ, כ](#)
[ישעיהו כב, ט, יא](#)
[תהלים קכה, ב](#)
[דברי הימים א, יא, ד-ט](#)
[דברי הימים ב, לב, ב-ד, ל](#)
5. [ביבליוגרפיה מומלצת](#)
6. [קישורים אינטרנטיים נוספים](#)

תחילת המסלול בכניסה לאתר **עיר דוד (1)**. משם נעלה צפונה לתצפית מרהיבה **מגג בית הצופה (2)**. לאחר מכן נרד דרומה, נעבור דרך אתר שיש משערים שהוא ארמון המלך דוד, נמשיך מזרחה לעבר מרגלות החומה היבוסית **אל קריית השלטון שבשטח ג'י (3)**, משם נמשיך לכיוון דרום ונרד לעבר הכניסה **לפיר וורן (4)**. בכניסה לפיר כמה דברים מעניינים: הפיר עצמו, הדלי שתחוב בקיר, **הברכה שבבית המעיין (5)** והתרשים המשוער של בית המעיין. נמשיך עד לכניסה **לנקבת השילוח (6)**, שתוביל אותנו אל היציאה **בברכת השילוח (7)**. משם נעלה צפונה לעבר חניון גבעתי דרך **תעלת הניקוז הקדומה של רחוב הגיא (8-9)**. נחצה את הכביש לעבר **שער האשפות** ונלך אל **הרובע היהודי (10)**. נבקר בכמה אתרים ברובע: **הכותל המערבי (א)**, **דגם מנורת המקדש (ב)**, **רחבת הרובע ובית הכנסת החורבה (ג)**, **בתי הכנסת הספרדיים (ד)**, **גלעד לקבר האחים (ה)**, **כיכר בתי המחסה (ו)**. מנקודה זו נמשיך לעבר **שער ציון (11)**, וממנו נצא אל ירושלים שמחוץ לחומה. בשער נפנה מערבה ונלך עד **לרחבת התצפית של גן בוני ירושלים (12)**. נצפה ממנה אל ימין משה ואל משכנות שאננים. משם נמשיך בנסיעה אל **בניין הכנסת ואל מנורת הכנסת (13)**.

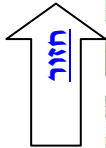
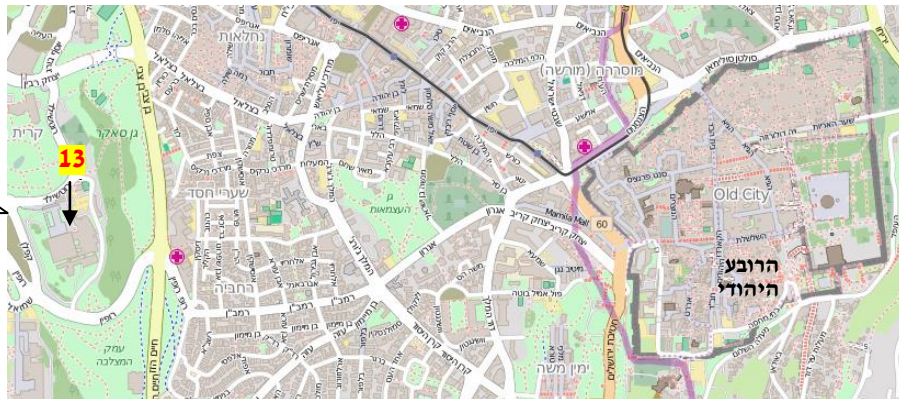
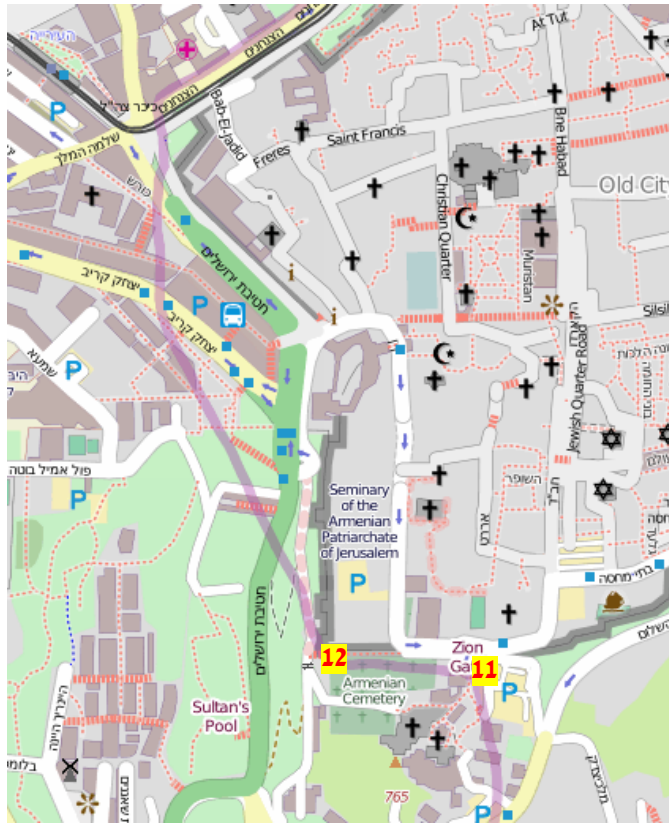

מפות היש"מ

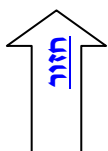
מתוך: [עמוד ענן](#)

מתוך: [ויקיפדיה](#)

את המפה יצר: David Bjorgen

מפת עיר דוד
את המפה יצרה תמר הירדני, מתוך: [ויקיפדיה](#)

תיאור האתרים שבמסלול

עיר דוד (1)

עיר דוד היא הגרעין הקדום של ירושלים, ראשית ימיה. חלק זה של העיר נבנה בתקופת הברונזה התיכונה (2400-2000 לפנה"ס) – אז נבנתה במקום עיר כנענית בסמוך למעיין הגיחון. דוד כבש את העיר, שינה את שמה מעיר יבוס לעיר דוד וקבע אותה כעיר בירה. זו הייתה עיר בירה צנועה ביותר: גבעה צרה שאורכה כשישים דונם.

מגרעין זה, צמחה והתפתחה העיר לאורך ההיסטוריה. היום אזור זה הוא אתר ארכאולוגי ובו ממצאים בעלי חשיבות ומשמעות רבה לתולדות עם ישראל בכל הזמנים.

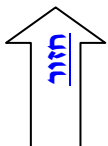
תצפית בית הצופה (2)

מגג בית הצופה אפשר לצפות אל עבר הרכסים המקיפים את עיר דוד: מצד דרום – רכס ארמון הנציב; מצפון – הר המוריה, מקום עקדת יצחק ובית המקדש; ממערב – הר ציון, והוא כולל גם את אזור הרובע היהודי של ימינו; בכיוון מזרח – נופיו של נחל קדרון, הגבול המזרחי של עיר דוד, רכס הר הזיתים ובית הקברות היהודי שעל מורדותיו. כאן היה שדה הקבורה של ירושלים בימי הבית הראשון והשני. במצוק הנראה ממול, מתחת לבתי הכפר סילוואן (השילוח), חצובים פתחים מרובעים. אלו הם פתחי מערות קבורה של נכבדי ירושלים ואמידיה מתקופת הבית הראשון. בחלקו העליון של הנחל, יש גם קברים מונומנטליים מתקופת הבית השני, והמפורסם בהם הוא "יד אבשלום".

שטח ג'י, קריית השלטון (3)

המבנה המדורג בנוי על מסד המורכב ממערכת של קירות שיוצרים מעין ארגזים ממולאים בקירות אבן. המסד מתוארך לפי חרסים למאות ה-13 וה-12 לפנה"ס (תקופת השלטון היבوسی לערך). על מדרון זה, שבשיפולי הגבעה, נבנו בתקופות שונות נדבכים של בתי העיר ירושלים. שריד המבנה הקדום ביותר שנחשף הוא קיר תמך מדורג ואדיר ממדים – כנראה זהו מסד שנשא מבנה ציבורי, ככל הנראה את מצודת ציון שאותה כבש דוד. רק חלקים ממבנה האבן שרדו כיום. בקיץ 2005, חשפה משלחת ארכאולוגיות, בראשות ד"ר אילת מזר, מבנה אבן גדול הקבור תחת נדבכים מתקופת בית שני ומהתקופה הביזנטית. המבנה עצמו הוא כנראה מראשית המאה העשירית לפנה"ס. מגודל הממצא וממיקומו, נראה כי אלו שרידי יסודות של מבנה ציבורי גדול: מצודה, מקדש או ארמון. מזר העלתה את ההשערה כי המבנה היה ארמון המלך דוד, אולם חוקרים אחרים מתארכים את המבנה לתקופות מאוחרות יותר.

בתקופת בית ראשון, נבנו אל תוך קיר האבן המדורג מבני מגורים מטיפוס "בית ארבעת המרחבים", האופייני לתקופה זו.

הבית שבחצרו שברי ארבעה עמודים זכה לכינוי "בית אחיאל", על שם אחיאל הנזכר בשברי חרס שנתגלו בבית. איכות בניית הבתים והתנאים הנוחים ששררו בהם (כגון שירותים ורהיטים מעץ מיובא) רומזים לכך שבאזור זה התגוררו אנשים רמי מעלה. בבית סמוך נמצא חדר שרוף ובו ראשי חץ רבים, עדות אילמת לקרבות הקשים שהתנהלו במקום כאשר החריבו הבבלים את העיר ואת בית המקדש בחודש אב של שנת 586 לפנה"ס.

פיר וורן (4)

פיר וורן הוא מפעל המים הראשון של ירושלים והקדום שבין שני מפעלי המים שמימי בית ראשון. **צ'ארלס וורן** היה זה שגילה אותו ושתיאר אותו לראשונה, ב-1867. מפעל מים זה הוא חלק ממפעל מים קדום בעיר דוד ובו כמה חלקים: תעלה אופקית באורך של כמה עשרות מטרים; פיר אנכי בגובה של כ-14 מטרים, ומעבר צר בין ביצורים המוביל לברכת אגירה. פיר וורן שייך למכלול מפעל המים הקדום ביותר בירושלים, אשר ראשיתו בימי **הכנענים**, בשלהי **תקופת הברונזה**, והמשכו בימי דוד המלך בראשית **תקופת הברזל**.

מקור המים של העיר היה במעיין הגיחון, שנמצא מחוץ לאזור המבוצר. בזמן מצור, לא הייתה לאנשים גישה חופשית למים. פיר וורן בא לפתור בעיה זו ולאפשר לתושבי העיר גישה למקור מים. לפנים חשבו כי פיר וורן הוא אותו צינור מסתורי המוזכר ב**שמואל ב, ה, ו-י**: "וַיִּלְכְּ הַמֶּלֶךְ וְאַנְשָׁיו יְרוּשָׁלַם אֶל הַיְבֵסִי יוֹשֵׁב הָאָרֶץ, וַיֹּאמֶר לְדָוִד לֵאמֹר לֹא תָבוֹא הַנָּהָה כִּי אִם הִסִּירְךָ הָעֹרִים וְהַפְסָחִים לֵאמֹר לֹא יָבוֹא דָוִד הַנָּהָה. וַיִּלְכְּ דָוִד אֶת מִצְדַּת צִיּוֹן, הִיא עִיר דָּוִד. וַיֹּאמֶר דָּוִד בַּיּוֹם הַהוּא כָּל מִכָּה יְבֵסִי וַיִּגַע בְּצִנּוֹר". תיאור נוסף של הצינור מובא ב**דברי הימים א, יא, ד-ט**.

משלחת חפירות, בהנהלת שילה, ניקתה וחקרה את פיר וורן בין השנים 1979-1981. מחקר זה לווה במחקר גאולוגי שביצע דן גיל. בשנים 1997-1998, חקרו רוני רייך ואלי שוקרון את פיר וורן ואת השטח שלמרגלותיו והגיעו למסקנות חדשות ביחס לפיר. לטענתם, הפיר הוא פרט גאולוגי טבעי בסלע אשר לא היה גלוי ולכן גם לא היה נגיש, ואין לו כל קשר תפעולי עם מפעל המים שגילה וורן. רייך ושוקרון גילו בסמוך לפיר ברכה חצובה עמוקה והראו כי המנהרה הובילה לשם וכי שם נשאבו המים.

הברכה ובית המעיין (5)

משנת 1995, התחילו חוקרים לחפור בקרבת מעיין הגיחון ומאוחר יותר אף באזורים רבים נוספים. חפירה זו שינתה את הידוע על העיר ירושלים בתקופות העתיקות. בתחילה, הם מצאו שרידים של ביצור גדול מאוד סביב המעיין שלצדו ברכה חצובה בסלע. בשלב הבא, הם גילו כי הביצור הזה מתחבר למערכת שגילה צ' וורן כמאה ושלושים שנה קודם לכן ויוצר מעבר תת-קרקעי המגיע אל ביצור מסיבי שעל גבי המעיין.

במהלך חפירות שהתקיימו בשנים 2010-2014, נחשפה ברכת אגירה רבועה וגדולה שנחצבה לעומק הסלע. ברכה זו הייתה ידועה כבר מחפירות ארכאולוגיות במאה ה-19, ואת חלקה תיאר צ'ארלס וורן

כ"חדר העגול". החפירה המקיפה החדשה העלתה תמונה שונה ממה שחשבו עד כה על צורת הביצור של בית המעיין ומקיומה של בריכת האגירה ביחס אליו.

נקבת השילוח (6)

ההכנות **למרד באשור** שעשה חזקיהו מלך יהודה בשנים 705-701 לפני הספירה כללו גם הקמת מפעל מים לשם הספקה של מים לעיר ירושלים בשעת מצור. לצורך כך, נחצבה מנהרה להסיט את **מי הגיחון** אל פנים העיר (**מלכים ב, כ, כ**). הגיחון היה מעיין שזרם בצד המזרחי של הגבעה שהעיר בנויה עליה, במורד נחל קדרון. זהו המעיין היחיד בקרבת העיר. מאז התקופה הכנענית ועד לימי חזקיה, נעשו ניסיונות חוזרים ונשנים לשמור את מי המעיין ולהבטיח את השימוש במימיו בימי מצור. המנהרה שחפר חזקיהו הזרימה את מי המעיין מתחת לפני הקרקע. את מוצאו העליון "ואת הנחל השוטף בתוך הארץ", סתם חזקיהו והעביר את המים לברכה פנימית שבין החומות (**דברי הימים ב, לב, ב-ד, ל**; **ישעיהו כב, ט, יא**), ובכך הבטיח לעיר הספקת מים סדירה בימי מצור.

אורכה של המנהרה ממוצא הגיחון ועד הברכה שבין החומות הוא 513 מטרים, מהלכה של המנהרה מפותל בשל מבנה הסלע. עדות מרשימה להצלחת המבצע ההנדסי המפואר נשתמרה ב**כתובת השילוח** – שהייתה חקוקה בדופן המנהרה, בסמוך למוצאה. היום, הכתובת המקורית נמצאת במוזיאון איסטנבול.

ברכת השילוח (7)

ברכת השילוח הקטנה, שאליה זורמים מי הנקבה כיום, היא חלק מברכה מן התקופה הביזנטית (המאה הרביעית לספירה). שברי העמודים בברכה הם, כפי הנראה, שרידי כנסיית השילוח שנבנתה במקום. הארכאולוגים סבורים שבימי הבית השני המשיכו המים לזרום דרומה ונאגרו בברכה נוספת, גדולת ממדים, ששרידיה המרשימים החלו להיחשף בחפירות שנערכו בקיץ 2004 וממשיכים להיחשף גם היום. גודל הברכה מימי הבית השני הגיע לכשלושה דונמים. רחוב ומדרגות רחבות ידיים הובילו אליה. החופרים מניחים שברכה זו בנויה על שרידיה של ברכת השילוח הקדומה, שמימי הבית הראשון, שאליה היטה חזקיהו המלך את מי הגיחון.

תעלת הניקוז (8-9)

זוהי תעלת ניקוז משלהי בית שני, הממוקמת מתחת לרחוב המרכזי, המרוצף והמדורג, שחצה את העיר ירושלים מסמוך לכותל המערבי בצפון ועד לברכת השילוח שבעיר דוד בדרום. תעלה זו נקזה את שפכי העיר ירושלים דרומה, אל עבר ברכת השילוח ואל מחוץ לעיר. היא גם שימשה את המורדים ברומאים כמקום מחבוא, ובתוכה נתגלו ממצאים רבים המספרים על העיר ירושלים ועל חורבנה.

הרובע היהודי (10)

הרובע היהודי ממוקם בחלקה הדרומי-מזרחי של העיר העתיקה והוא אחד מארבעת הרבעים שבעיר העתיקה, לצד הרובע המוסלמי, הרובע הנוצרי והרובע הארמני. השם "הרובע היהודי" מקובל מאז המאה ה-19. ברובע היהודי התנהלו חיי קהילה יהודית עד מלחמת העצמאות. לאחר מצור ששם הצבא הירדני על העיר ולאחר קרבות עזים, נפל הרובע ונכבש בידי הירדנים. במלחמת ששת הימים, שוחרר הרובע. בינואר 1969, נוסדה חברה כדי לשקם ולפתח את הרובע כאתר לאומי, דתי, היסטורי ותרבותי. בשנות השמונים של המאה ה-20, השלימה החברה את שיקומו של הרובע היהודי ואת בנייתו.

ברובע גרים כ-6,000 תושבים, רובם יהודים דתיים, ויש בו בתי מגורים, מבני דת יהודיים, אתרי ארכאולוגיה ותיירות. מבחינה טופוגרפית, הרובע שוכן על חלקו העליון של הר ציון ועל מורדותיו המזרחיים.

הכותל המערבי (א)

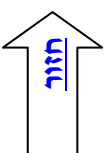
הכותל המערבי הוא אחד מארבעת קירות תמך המקיפים את הר הבית זה כאלפיים שנה, משלהי תקופת בית שני ועד ימינו. המסורת היהודית מייחסת לכותל המערבי קדושה יתרה, וכנראה כבר במאה ה-14 נקבע מקום תפילה בסמוך אליו, והוא משמש עד היום. לכותל המערבי חשיבות דתית, לאומית והיסטורית, ואלה מביאים אליו מיליוני מבקרים בכל שנה, יהודים ושאינם יהודים. בני מצווה חוגגים לצדו עם משפחתם, חיילים נשבעים אמונים ברחבתו העליונה, ואישים מרחבי העולם מבקרים בו. קדושתו נובעת מהיותו קיר התמך שהיה הסמוך ביותר לדביר – קודש הקודשים בבית המקדש.

דגם המנורה (ב)

מנורת הזהב המוצבת ברובע עשויה כדוגמת המנורה שהייתה מוצבת במשכן ומאוחר יותר בבית המקדש, שאת נרותיה היטיבו הכוהנים והדליקו בכל יום בבוקר ובערב. המנורה היא אחד מסמליו של העם היהודי וסמלה הרשמי של מדינת ישראל. את מנורה זו, המצופה כולה זהב, שיחזר "מכון המקדש". השחזור נעשה על סמך מחקר של חוקרי המכון שנמשך שנים רבות. המחקר מבוסס על מקורות חז"ל, על הרמב"ם, על תיאורו של יוסף בן מתתיהו ועל ציורי מנורות ששרדו מימי בית שני.

המנורה מוצבת ברחבה, בסמוך למדרגות היורדות אל הכותל, ומשקיפה עליו. הרעיון הוא שכל מי שמגיע לרחבת הכותל מכיוון הרובע היהודי יוכל לראותה על רקע הר הבית. המנורה נמצאת בתוך מתקן מיוחד עשוי זכוכית משוריינת המוצב על חומת לבנים קטנה, וגובהה כארבעה מטרים.

רחבת הרובע היהודי ובית כנסת החורבה (ג)

בית כנסת החורבה (חורבת [רבי יהודה החסיד](#), מכונה בקיצור "החורבה") הוא בית כנסת במרכז הרובע היהודי בעיר העתיקה בירושלים, מול בית הכנסת "צמח צדק". את בית הכנסת נבנה בנתה לראשונה, בתחילת המאה ה-18, קבוצת העולים שעלו עם רבי יהודה החסיד. השלטונות העות'מאנים החריבו את בית הכנסת בשל אי-תשלום חובות, וקבוצה מתלמידי [הגר"א](#) בנתה אותו בשנית באמצע המאה ה-19. לאחר כיבוש העיר העתיקה ב-1948, החריב הלגיון הערבי את בית הכנסת, והוא נבנה בשלישית בראשית המאה ה-21.

מקור שמו של בית הכנסת הוא בתקופת חורבנו הארוכה בין בנייתו הראשונה והשנייה. בית הכנסת שימש מרכז הקהילה האשכנזית בירושלים עד אמצע ימי המנדט הבריטי ונחשב לבית הכנסת האשכנזי החשוב והמרכזי בירושלים עד לחורבנו השני במלחמת העצמאות. מבית הכנסת נותרו רק עמודים אחדים ויסודות.

אחרי מלחמת ששת הימים, שוחזרה סמלית אחת מארבע הקשתות שתמכו בכיפת הבניין. המבנה היחיד בחצר החורבה ששרד ושוקם מיד לאחר מלחמת ששת הימים היה בית המדרש "שערי ציון", המשמש מאז כבית כנסת.

בראשית המאה ה-21, הוחלט להתחיל בבנייתו מחדש של בית הכנסת, בשלישית. בשנת 2003, החלו עבודות שחזור ושיפוץ נרחבות. בשנת 2010, נפתח בית הכנסת מחדש בטקס חגיגי.

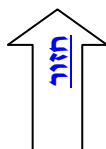
[בתי הכנסת הספרדיים \(ד\)](#), רחוב משמרות הכהונה

בתי הכנסת הספרדיים שוחזרו אחרי איחוד ירושלים בשנת 1967, אז שבו להשתמש בתשמישי קדושה שהיו שייכים לקהילות יהודיות באיטליה שהושמדו בשואה. מתחם בתי הכנסת כולל ארבעה בתי כנסת השייכים לעדה הספרדית. חשיבותם ההיסטורית של בתי הכנסת היא רבה: בתי כנסת אלה נבנו בתקופת השלטון המוסלמי, בימים שבהם נדרשו בתי הכנסת לא לבלוט לעין. זו הסיבה שמן הרחוב אין המבנים נראים כבתי כנסת. בבית הכנסת המרכזי, המפואר מבין הארבעה והקרוי על שם רבי יוחנן בן זכאי, נהגו בעבר לקיים את טקס הכתרת הרב הספרדי הראשי. סמוך לכיפתו היו מצויים שופר וקנקן שמן זית זך, שעל-פי האמונה עתידים לשרת את המשיח. בתי הכנסת העתיקים הוחרבו בתקופת הכיבוש הירדני (1948-1967) ושוקמו בהדרגה לאחר 1967. בתחילת המאה ה-21, נפתח במתחם גם מוזאון קטן ובו אוצרות יודאיקה שונים.

[גלעד לקבר האחים \(ה\)](#), רחוב גלעד 10

הגלעד הוא אתר הנצחה קטן שהוקם לזכרם של 48 תושבי הרובע ומגניו שנהרגו במהלך קרבות מלחמת העצמאות ב-1948.

המצור על ירושלים, בעיקר לאחר הקמת המדינה ב-ה' באייר תש"ח, היה הדוק ביותר ולא היה אפשר להביא את חללי העיר, הן אזרחים הן מגנים, לקבר ישראל מחוץ לחומות. לפיכך הרבנים המקומיים נדרשו להחליט על קבורה בחצרות הבתים, וכך באמת היה.

לאחר גירוש היהודים מהעיר העתיקה, סירבו הירדנים לכל הבקשות של ממשלת ישראל להעביר את החללים לקבורה בהר הזיתים. רק לאחר מלחמת ששת הימים, כשירושלים שוחררה, חשפו את קבר החללים והביאו אותם למנוחת עולמים בקבר אחים גדול במרומי הר הזיתים בטקס ממלכי.

כיכר בתי המחסה (ו)

בשנת 1860, כאשר הצפיפות ומצוקת הדיור בירושלים החריפו מאוד, הוקמה כאן שכונה למען עניי ירושלים ביוזמת כולל הו"ד (הולנד-דויטשלנד). אגודה יהודית זו, שחבריה באו מהולנד ומגרמניה (היא דויטשלנד), בנתה בתים להשכרה במחירים נמוכים ואף חינם כדי להקל את אפשרות השכירות על תלמידי החכמים ועל העניים שבעיר. מתחם בתי המחסה המצוי בסמוך לחומת העיר העתיקה היה החצר האחרונה שנותרה בידי המגנים על הרובע היהודי בעת הקרבות על הרובע במלחמת העצמאות. מהכיכר שבמתחם הלכו מגני הרובע לשבי הלגיון הירדני. בחצר המבנה, בפנית רחוב גלעד, נקברו גופות הנופלים על הגנת הרובע. לאחר מלחמת ששת הימים, שוקם המתחם. חלק מהריסות המבנים פונו ובמקומן נבנו מבני מגורים חדשים.

שער ציון (11)

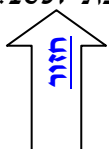
שער ציון נמצא בחלק הדרומי-מערבי של חומות ירושלים. השער מקשר בין הרובע היהודי והרובע הארמני להר ציון, וזהו גם מקור שמו. שער ציון נקרא בפי המוסלמים "באב א-נבי דאוד", שער דוד, על שם קבר דוד הנמצא בהר ציון. כן הוא קרוי "שער הרובע היהודי" או "שער היהודים" שכן הוא משמש כניסה לרובע היהודי. שער זה הוא שער תפנית, כלומר: הכניסה דרכו מחייבת פנייה של 90 מעלות ימינה, זאת כדי להקשות על האויב את תקיפת העיר (בדומה לרוב [שערי החומה](#)).

[אבני החומה שמסביב לשער מנוקבות בחורי כדורים](#), עדות לקרבות העזים שהתחוללו במקום במלחמת העצמאות, עת ניסו חיילי צה"ל לפרוץ את המצור על הרובע היהודי.

גן בוני ירושלים (12)

גן בוני הכנסת נמצא למרגלות חומת העיר העתיקה, בחלקה הדרומי של החומה המערבית. הוא משתרע על שטח של כשמונה דונמים, ובו שרידי חומות מתקופות שונות. קו החומה הגובל בגן ("חומת רובע הארמנים") השתמר לאורך ההיסטוריה של העיר מחומת חזקיהו, שנבנתה בשלהי תקופת הבית הראשון, ועד התקופה העות'מאנית. במקום נמצאו קברים מתקופת הבית הראשון ומבנה תעשייתי גדול מאותה תקופה.

למרגלות הגן, נפרש גיא בן הינום, ובו ברכת הסולטן, שמעליה נראים גגותיה האדומים של שכונת [ימין משה](#) (1891) [ומשכנות שאננים](#) (1860) – השכונות הראשונות שנבנו מחוץ לחומות ירושלים ביוזמת משה מונטיפיורי. טחנת הרוח, שהייתה לסמלה של שכונת משכנות שאננים, נבנתה כבר בשנת 1857.

משמאל למשכנות שאננים, מרכז מורשת בגין, ומעליו הכנסייה הסקוטית סט' אנדרוז, אשר נבנתה בשנת 1927. משמאל מלון הר ציון, ומאחוריו שכונת אבו תור. מימין לימין משה, אפשר לראות את מלון המלך דוד.

משכן הכנסת ומנורת הכנסת (13)

הכנסת היא בית הנבחרים של מדינת ישראל. בשנת 1949, שונה שמה של האספה המכוננת ל"כנסת ישראל". גלגולים רבים עברה הכנסת עד שהגיעה אל משכנה הקבוע בירושלים.

בתשעת החודשים הראשונים, התקיימו ישיבות הכנסת בתל-אביב. שבוע לאחר ישיבתה ה-93 של הכנסת בתל-אביב ולאחר הכרזתו של דוד בן-גוריון על מעמדה של ירושלים כעיר הבירה הנצחית של עם ישראל ושל מדינת ישראל, עברו ישיבות הכנסת לירושלים (דצמבר 1949). תחילה, עברה הכנסת אל בניין הסוכנות היהודית, ולאחר שלושה חודשים עברו הדיונים לבית פרומין שברחוב קינג ג'ורג' בירושלים.

בסוף אוגוסט 1966, זכתה כנסת ישראל למשכן מסודר וקבוע, בעל סגנון ניאו-קלאסי, שתכנן האדריכל יוסף קלווין. קלווין תכנן את בניין הכנסת בהשפעתו של מבנה הפנתיאון שבאתונה, ערש הדמוקרטיה, כסמל לדמוקרטיה הישראלית.

מול הכנסת ניצבת מנורה בעלת שבעה קנים עשויה ברונזה. עם הקמת מדינת ישראל, הוצא מכרז להכנת סמל למדינה. הסמל שנבחר היה מנורה מעוטרת בשני ענפי זית.

הפרלמנט הבריטי העניק את מנורת הברונזה של הכנסת למדינת ישראל הצעירה כמתנה. את המנורה יצר מר בנו אלקן (אמן יהודי-בריטי) במשך שש שנים, והיא נחנכה בניסן תשט"ז (אפריל 1956). בחזיתה של המנורה מתוארים 30 אירועים מחיי העם היהודי.

תנ"ך

שמואל ב, ה, ו-י

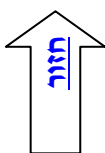
מלכים ב, כ, כ

ישעיהו כב, ט, יא

תהלים קכה, ב

דברי הימים א, יא, ד-ט

דברי הימים ב, לב, ב-ד, ל

ביבליוגרפיה מומלצת

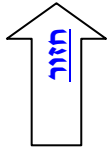
- אייל, מירון (עורך) (1996), **ירושלים וכל נתיבותיה**, ירושלים: יד יצחק בן-צבי.
- בן-אריה, יהושע (1979), **עיר בראי תקופה – ירושלים במאה התשע-עשרה**, ירושלים: הוצאת יד יצחק בן-צבי.
- בן-אריה, יהושע (1979), **עיר בראי תקופה – ירושלים החדשה בראשיתה**, ירושלים: הוצאת יד יצחק בן-צבי.
- בן-גור, אליצור (1993), **יומן ירושלים, תש"ח – ברובע הנצור ובשבי הלגיון**, ירושלים: אריאל.
- דורון בן-עמי (2011), **"מורדותיה הצפון-מערביים של עיר דוד בתקופת הברזל, נתונים ראשוניים"**, בתוך: **ארץ ישראל – ספר אמנון בן-תור, ל, ירושלים: החברה לחקירת ארץ ישראל ועתיקותיה**, עמ' 95-104.
- דרור, צביקה (2005), **הראל, חטיבת פלמ"ח – הראל במערכה על ירושלים תש"ח**, תל-אביב: הקיבוץ המאוחד.
- הורביץ, אהרון (2009), **מגלים את עיר דוד, מסע אל הראשית**, ירושלים: מכון מגלי"ם.
- הלל גבע, **האנציקלופדיה החדשה לחפירות ארכאולוגיות בארץ ישראל**, עיר דוד.
- וינסאן, איג (2008), **ירושלים של מטה**, ירושלים: מכון מגלי"ם.
- לוי, יוסי (תשמ"ו), **שאלו שלום ירושלים – מסלולי טיולים, ירושלים בימי הבית הראשון והשני**, ירושלים: יד יצחק בן-צבי.
- מזר, אילת (2007), **החפירות בעיר דוד 2005**, ירושלים: שהם.
- מזר, אילת (2009), **ארמון המלך דוד**, ירושלים: שהם.
- מזר, עמיחי (2000), **"הספקת מים ומפעלי מים בימי בית ראשון"**, בתוך: שמואל, אחיטוב ועמיחי, מזר (עורכים), **ספר ירושלים: תקופת המקרא**, ירושלים: יד יצחק בן-צבי והאוניברסיטה העברית, עמ' 195-232.
- מרדכי, נאור (עורך) (תשמ"ז), **הרובע היהודי בעיר העתיקה בירושלים**, ירושלים: החברה לשיקום ולפיתוח הרובע היהודי.
- מרדכי, נאור (עורך) (1995), **ירושלים עיר ועם – מדוד המלך עד ימינו**, תל-אביב: ידיעות אחרונות.

- עמית, דוד וגונן, רבקה (1990), **ירושלים בימי בית ראשון: מקורות, סיכומים, פרשיות**, **חומר עזר** (סדרת עידן), ירושלים: יד יצחק בן-צבי.
- רובין, ריכב (2000), "ירושלים וסביבותיה – השפעת התנאים הפיזיים על יישובה של ירושלים", בתוך: שמואל, אחיטוב ועמיחי, מזר (עורכים), **ספר ירושלים, א**, ירושלים: יד יצחק בן-צבי, עמ' 1-12.

קישורים אינטרנטיים נוספים

- אילת מזר, **בחפירות עיר דוד נמצאו חתימות של שני שרים בממלכת צדקיהו הנזכרים בתנ"ך**, חדשות בעתיקות, אוגוסט 2008.
- אלון דה-גרנט, **מפעלי המים בתקופת בית ראשון**, אתר מט"ח.
- **אספקת המים לירושלים**, ויקיפדיה.
- **אתר עיר דוד – ירושלים הקדומה**.
- **גן לאומי סובב חומות ירושלים**.
- **הגילויים האחרונים מחפירות עיר דוד**, 23 בדצמבר 2004, מחלקת הדוברות, רשות העתיקות.
- **המנורה**, ויקיפדיה.
- **הר הזיתים** – תולדות ההר והאתרים בו, נוסף להרחבה על אתרים נוספים בירושלים.
- **הרובע היהודי בירושלים העתיקה**, אתר אנשים ישראל.
- **הרובע היהודי בחורבנו ובבנינו**, קובץ PDF – סיור ברובע היהודי.
- **ויגע בצינור**, סרגיי בלנדין, כולל תרשימים.
- **ירושלים מאוחדת לפני 100 שנה, 1913**, יוטיוב.
- **לבד על החומות – סיפורם של לוחמי הרובע היהודי בירושלים בתש"ח**, יוטיוב.
- **מלכות אבודה** – ירושלים של בית ראשון ושני, קובץ PDF – סיור בעיר דוד.
- **מנורת הזהב**, אתר בית המקדש.
- **מנורת הפולחן בימי בית ראשון ובית שני: על-פי המקורות והמצא הארכאולוגי**, אתר מט"ח.
- **מערכת המים בעיר דוד ופיר וורן**, אתר עיר דוד.
- **סוד המעיין הנעלם** – על מקורותיו העלומים של מעיין הגיחון.
- **סיור מצולם בעיר דוד**, מאת פרופ' רוני רייך ואלי שוקרון (בסיור המצולם מוצגים ממצאים אלו: מערכת פיר וורן, מעיין הגיחון, התעלה הכנענית – תעלה 2, ברכת השילוח, הרחוב ההרודיאני ומערכת הניקוז).

- [סמל המדינה](#), אתר מט"ח.
- allaboutJerusalem.com, באתר [עיר דוד](#).
- [עיר דוד – תולדות המחקר](#), שחר שילה.
- [עיר דוד – תחזוקת שימור](#), באתר רשות העתיקות.
- [עיר דוד – תכנית מתאר מקומית, נספח ארכאולוגי](#).
- [ציר זמן](#) לתקופותיה של ירושלים.
- [שחרור הכותל, 1967](#), יוטיוב.
- [תגליות חדשות מימי הבית השני בעיר דוד](#), אתר עיר דוד.

